

Uluslararası
Uygur Araştırmaları Dergisi
2015/5

YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDEKİ ARAPÇA KELİMELERDE GÖRÜLEN ANLAM DEĞİŞMELERİ ÜZERİNE

On Semantic Changes of Arabic Words Within New Uyghur Turkish

Raghed MOHAMMAD*

Özet

Türklerin Araplar ve Arapça ile ilişkileri uzun bir geçmişe dayanır. Bu ilişkilerin sonucunda din ve edebiyatla ilgili çok kelime alıntılanmıştır. Yeni Uygur Türkçesi ile Özbek Türkçesi, Çağataycanın mirasçısı olarak nitelendirilmektedir. Bu yüzden yeni Uygur Türkçesinin söz varlığı çok zengindir. Bu geniş söz varlığının içinde Arapça kelimeler de önemli bir yere sahiptir. Bu kelimelerin çoğu orijinal anlamıyla kullanılmaktadır. Ayrıca bazı kelimeler zaman içerisinde anlam değişmelerine uğramıştır. Çalışmamızda anlam değişmelerine uğramış kelimeler belirlenecek ve alfabetik sıraya göre verilecektir. Daha sonra bu kelimelerle ilgili bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Arapça, Yeni Uygurca, anlam değişmesi.

Abstract

Connections of Turks with Arabs and Arabic language base upon a long history. As a result of these connections, many words were quoted pertaining to religion and literature. Both the new Uyghur Turkish and Uzbek Turkish are identified as inheritors of Jagatai. Therefore vocabulary of new Uyghur Turkish is quite contentful. The Arabic words occupy an important place within that vocabulary. Most of these words are being used with their original meanings. Also some of these words exposed to semantic change. The words that exposed to semantic changes shall be determined and be put in alphabetical order. Finally, there will be a evaluation about these words.

Keywords: Arabic, New Uyghur, semantic changes.

Arapça, İslamiyet'in fetih hareketleriyle birlikte İslam dinine giren milletlerin ilgisini çekmiştir. Onların ilgisi sadece Kur'an ve hadislerle sınırlı kalmamış, hayatın pek çok alanına ait kavram ve kelime de Arapçadan bu halkların dillerine girmiştir. Alıntılanan bu kelimeler dilin çeşitli alanlarına aittir. Arapça, din ve bilim dili olarak Farsça ve Türkçe gibi dillerin üzerinde çok etkili olmuştur.

Müslüman Türklerin kültüründe çok önemli bir yere sahip olan Arapça, Türk dili üzerindeki etkisini zaman ilerledikçe artırmıştır. Bu yüzden tarihî Türk lehçelerindeki Arapça etkisi Karahanlı Türkçesiyle başlar ve daha sonraki tarihî lehçelerde de artar. Özellikle Osmanlıca ve Çağataycada, Arapça unsurlar oldukça çok kullanılmıştır. Türkiye Türkçesi hariç Çağataycanın mirasçısı olan Özbek ve Yeni Uygur Türkçesinde Arapça kelimelerin sayısı diğer lehçelere göre daha fazladır. Ayrıca kelimelerin bazıları Arapçada

*Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir-TÜRKİYE, E-posta: ragit.87@hotmail.com.

sahip olduğu anlamdan farklı kullanılmaktadır. Bu konu, Türkiye Türkçesindeki kelime ve kelime grupları için Emrullah İşler tarafından işlenmiştir. Emrullah İşler'in çalışması bu konuda yapılan ilklerdendir (İşler 1997). Biz de bu çalışmada Yeni Uygur Türkçesindeki Arapça kelimeleri inceleyip anlam değişmelerine uğrayanları göstereceğiz. Adı geçen kelimelerin Arapçadaki asıl anlamlarını açıklayıp Yeni Uygur Türkçesindeki kazandığı anlamları açıklamaya çalışacağız.

Arapçadan Yeni Uygur Türkçesine geçen ve anlam değişmesine uğrayan kelimeleri tespit etmek için kaynak olarak aşağıdaki sözlüklerden faydalandı:

Arapça – Türkçe Sözlük / Serdar Mutçalı

El-Luğatu'l 'Arabiyyatu'l Mu'aşira / Ahmed Muhtâr Omar

El-Raid / Cubrân Mes'ud

Şamusu'l Muhiş / el-Feyruzabâdi

Lisânu'l 'Arab / İbni Manzur

Uygur Tilining İzahliq Luğiti / Ekber Eli (Editör)

Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü / Emir Necipoviç Necip

Çalışmamızda izlenen yöntem şu şekildedir: Önce kelimenin Yeni Uygur Türkçesindeki şekli Latin harfleriyle verildikten sonra karşısında kelimenin Arapçadaki orijinal hâli yazılıp transkripsiyonu da eklenmiştir. Böyle yapılmasının nedeni bu kelimelerin Yeni Uygur Türkçesine girdikten sonra gösterdiği bazı fonetik değişimlere de işaret etmektir (Yazıcı 1999: 32-158). Daha sonra Arapçadaki orijinal anlam açıklanmış ve Yeni Uygur Türkçesindeki yeni anlamlar ise yıldız(*) işaretiyle gösterilip örnek verilmiştir. Örneklerin nereden alındığı da belirtilmiştir.

Kelimeler:

Adalet: 'adālet عدالة

Ar. is. Adalet, doğruluk, insaftır. 'adele عدل filinden gelir, "insaf etmek, adaletli olmak, düzeltmektir".

Y-Uyg. Bu kelime üç anlamdadır:

1. Adalet. Arapçadaki aynı anlamda kullanılır. ör. Adalet zoravamlık üstidin gelibe kıldu. (Adalet zorbalık üstüne galiptir.)

*2. Hakikat. Bu anlam Arapçada yoktur. Adalet kelimesi Kazak ve Kırgızlarda da hem adalet hem de hakikat anlamlarında kullanılır (YUTS 3).

*3. Kadın ismi. Arapçada kişi adı olarak yoktur (İL 14).

Alem: 'ālem عالم

Ar. is. Dünya, kâinat, evrendir.

Y-Uyg. Bu sözcük Arapçadaki anlamlarda kullanıldığı gibi aşağıdaki anlamlarda da kullanılır:

*1. Durum, vaziyet, 2. Vakit, zaman. ör. Eşmet bu yerdin kitgili ne alem boldi? (Ahmet bu yerden gelmeli ne kadar oldu?) (İL 45)

Ayal: ‘iyāl عيال

Ar.is.Aile, erkeğin eşi ve çocuklarıdır.‘alaعال kökünden gelir, “destekledi, yardım etti, baktı”.**Y-Uyg.**da bu anlamı yoktur. Sadece *karı, kadınların genel ismi, hanım ve eş manasındadır. ör.Aile ayılı (ev kadını).(YUS 24)

Ayyar: ‘ayyār عيَّار

Ar.sf.Çok gezen, aklına estiği gibi davranan, çok dolaşan, derbeder. ‘araعرا kökünden gelir. **Y-Uyg.**da bu anlamı yoktur. Sadece *hilekâr, kurnaz, sinsî anlamlarında kullanılır.

Beşire: beşire بشيرة

Ar.is.Müjdeveren kadın, müjde, güzel görünüşlü, güler yüzlü, cildin dış tabakası, ten demektir.**başure** بَشْرُ fiilinden gelir “müjde verdi, güler yüzlü oldu, mutlu etti”. **Y-Uyg.**da bu anlamları yoktur.

Y-Uyg. *1. Görünüş, çehre, dış görünüş, ör. Külgende onların beşiresi aşundağ bolup ketti. (Güldüğünde onların çehresi şöyle oldu.) 2. Kötü niyet. 3. Kişinin ruhsal hâli. (İL 129)

Bes: beḥā بَحْث

Ar.ms.Araştırmak, bir araştırmanın sonucu, inceleme. **beḥeāe** بَحْث kökünden gelir. Bu anlamları **Y-Uyg.**da yoktur.

Y-Uyg. *1. Tartışma, çekişme, münazara, münakaşa.2. Rekabet, yarışma.ör.Bes talaşmak (yarışmak, rekabete girmek). 3. İddiaya girme.ör. Bes kelmek (bahse girmek). (İL 128)

Bisat: bisāt بِسَاط

Ar.is.Yere serilen halı, yolluk ve yaygı gibi eşyalar için kullanılır.**basata** بِسَط fiilinden “serdi, yaydı, döşedi, bastı”.

Y-Uyg.da *1. Evdeki döşeme ve eşya.ör.Öy bisati (ev eşyası). 2. Mecaz olarak insanın varlığı ve serveti anlamındadır.ör.Ménim barléḵ bisatim (benim bütün servetim). (İL 169)

Capa: cefā جَفَاء

Ar.is.Uzaklık, ağırlık, kötü huyluluk, nefret, kin, engel, sertlik. **cafā** جَفَا kökündendir. Bu anlamları **Y-Uyg.**da yoktur.

Y-Uyg. *Eziyet, sıkıntı. ör.Yaḥşidin capa kelmes. (İyi insandan eziyet gelmez.) (İL 379)

Cehl: cehl جَهْل

Ar.ms.Cahillik, bilgisizlik, okuma yazması olmayan kişi. **cehel** جَهْل fiilinden gelir.Bu anlamların yanında **Y-Uyg.**daaşağıdaki yeni anlamları da kazanmıştır.

*Hiddet,öfke, kızgınlık. ör.Cehlim çıktı. (Öfkelendim.) (YUS 60)

Cémet: cemā‘et جَمَاعَة

Ar.is. Topluluk, zümre. **came‘e** جَمَعَ “topladı, birleştirdi, derledi” fiilinden gelir.

Y-Uyg. Türkçesinde sadece *akraba, hısım ve soy için kullanılmaktadır. ör.Ana cémeti (ana akrabası). Arapçada bu kelime akraba anlamında kullanılmaz.

Ceryan: ceryān جَرِيَان

Ar.ms. Bir yöne doğru akma, akış, akıntı, hızlı hareket, koşmak, olmak, gerçekleşmek, tavırdır. **cara** جَرَى kökündendir. Kelimenin **Y-Uyg.**da sadece zaman akışı, süreç için kullanılır. ör.İş ceryanida (iş süresi içinde). (YUS 61)

Ceset: cesed جَسَد

Ar.is. Vücut, gövde, beden anlamındadır. **cesede**جَسَد kökünden gelir. Arapçadaki anlamı **Y-Uyg.**da yoktur. Sadece aşağıdaki anlamlarda kullanılır. ör. Ceset sanduğu (tabut).

*Ölü beden, leş. Bu anlamın Arapçadaki karşılığı جَنَّة **cuââe'**dir. Ölü beden, murdar demektir.

Cedvel: cedvel جدول

Ar.is. Su kanalı, ark, liste, tablo, program, çizelgedir. **Y-Uyg.**da tablo ve program anlamları yanında çizgileri çizmeye ve tahtadan yapılan aratış, çizgilik, cetvel. ör. Uzun cedveller (uzun cetveller). (İL 390)

Cezire: cezire جزيرة

Ar.is.Deniz veya göl sularıyla çevrilmiş küçük kara parçası, ada. Bu anlamın yanında **Y-Uyg.**da *1. Çöl, sahra 2. *Kadın ismi. Arapçada bu anlamları yoktur. Çöl için **şahra'** صحراء kelimesi kullanılır. Cezire, kız ismi olarak Arapçada kullanılmaz ama orta Asya'da çok yaygındır. (İL 391)

Cidel: cidāl جدال

Ar.ms.Karşılıklı tartışma, kavga, münakaşa ve rekabete girmektir.**cādāl**جدال kökündendir.

Y-Uyg. 1. Kavga, münakaşa.ör.Cidel kılmak (kavga etmek). (YUS 60) *2. Skandal.Skandal anlamı Arapçada yoktur, skandal için Arapçada **fađiħa** فضيحة kelimesi kullanılır(YUS61).

Dair: dā'ir دائر

Ar.is.Dönme, dolaşma, idare etme başına gelme, sarma. **dāra** دار kökündendir. **Y-Uyg.**da yalnız *ilgili. ör.Tarihğe dair (tarihe ilgili). (İL 505)

Darilpunun: dāru'l funun دار الفنون

Ar. Sanat evi, müzik, resim heykeltıraşlık, tiyatro ve edebiyat gibi etkinliklerin yapıldığı yer. Ama bu anlamı**Y-Uyg.**da yoktur. Sadece *Üniversite, enstitü anlamıyla vardır. (İL 497) Arapçada üniversiteyecāmi'a جامعة, enstitüye معهد **ma'hed** denir.

Devr: devr دور

Ar.ms. Dönme, dönüş, kat, nöbet, rol, sıra, müzikte iki parçadan oluşan parça. **dāra** دار kökünden gelir. **Y-Uyg.**dakendine özgü bir özellik, zaman parçası veya bir zaman aşaması anlamında kullanılır. ör.Taş devri (taş devri), yaşlılık devri (İhtiyarlık dönemi). (İL 518)

Ebleħ: ebleħ أبله

Ar.sf.Aptal, ahmak, geri zekâlı. **belehe**بلة“aklını kaybetti, aptal oldu, ahmak oldu” kökünden gelir. Bu mananın yanında da **Y-Uyg.**da aşağıdaki anlamı da kazanmıştır.

*1.Alçak, herif, namussuz.ör. Bu ebleħni yiğışturup kaçmasam bolmaytti. (Bu herifi öldürmesem olmazdı.) (İL 67)

Ecem: 'acem عَجْم

Ar. is. Çokluktur. Arap olmayan, özellikle Farslar ifade edilmek istendiğinde kullanılır. Kelime bu anlamıyla **Y-Uyg.**da kullanılır ve aynı zamanda Uygurların yedinci musiki makamının adı olarak kullanılır. (İL 73).

Enene: ‘an‘ane عنة

Ar. ms.Dilbiliminde hemze harfinin ayn harfine dönmesi ء>ع, “an fülânin an fülânın” şeklinde rivayet etti anlamında kullanılır. ‘an‘ana عنة kökündendir.

Y-Uyg. *Gelenek, adet, yaşam tarzı, anane. ör. Uygur öz enenesi (Uygur öz geleneği).(İL 94).

Eyyam: äyyäm أيام

Ar.is. Çokluktur. Teklik hâli **yevm** يوم günler demektir. **Y-Uyg.**da Arapçadaki anlamın yanında bayram anlamında da kullanılır. ör. Eyyaminiz mubarek (bayramınız mübarek). (İL 100)

Eyš: ‘eyş عيش

Ar.ms.Yaşayış, yaşam, ekmek, gıda.‘aşa عاش kökünden gelir “yaşadı, dirildi”. Ama bu anlamları **Y-Uyg.**da yoktur. Aşağıdaki anlamlarda kullanılır.

Y-Uyg.*Lezzet, zevk, huzur, sefa. ör.Eyš kılmak(zevk almak).(YUS 120)

Eşeddi: eşēd أشد

Ar. İsmi tafdil “üstünlük”.En şiddetli, en sert, aşırı.**Şedde** شدفیلinden gelir.Bu kelimenin **Y-Uyg.**da iki anlamı vardır: 1. Şiddetli, sert ve aşırı. ör.Bilimsizlik yénjiliğnin eşeddi düşmini. (Bilgisizlik yeniliğnin en büyük düşmanıdır.) (İL 85)*2. Kızgın, gazaplı, öfkeli. Ama Arapçada kızgın veya öfkeli anlamı yoktur.

Ġarayip: ġarāib غرائب

Ar.sf.Çokluktur, teklik hâli ise غريب ġarib “değişik, ilginç, hayret ve garip”. ġaraba غرَبفیلinden gelir. **Y-Uyg.**da Arapçadaki manaların yanında *oldukça ve gayet manası vardır. ör.ġarayip bir héykaye (acayip bir hikâye). (İZ 732)

Hadis: hādīā حادث

Ar.is.Olay, kaza anlamındadır.**hadeâe** حدث kökündendir “ortaya çıktı, oldu, gerçekleşti”. **Y-Uyg.**da *tuhaf, acayip ve garip biçiminde kullanılmaktadır.ör. Hadis obdan iş boldı. (Acayip iyi bir iş oldu.) (İL 1126). Ama Hadise kelimesi **Y-Uyg.**da olay anlamındadır. Arapçada hadis ve hadise aynı anlamdadır fakat aralarındaki fark hadise dişil, hadis erildir.

Halavet: hālāva حلاوة

Ar.ms. Tatlılık, güzellik, şirinlik, iyilik ve bir tatlı çeşididir.**hālava** حلوةفیلinden gelir. Bu anlamları **Y-Uyg.**da bulunmamaktadır.

Y-Uyg.*Lezzet,zevk, rahat ve mutludur.ör. Çaba çekmigüçe halavet yok. (Emek olmadan ekmek olmaz.)ör.Halavet körmek (rahatı görmek, mutlu olmak). (İL 1133)

Hesse: hişşe حصّة

Ar. is.Pay, hisse, bölüm.**Y-Uyg.**da 1. Pay, hisse. *2. Defa, kere, sefer anlamında kullanır. ör. Altı hesse (altı defa). (İL 1143)

Hillet: ‘ille علة

Ar.is.Hastalık, sıkıntı, illet, sebep, bahane, bir konuyla meşgul olmaktır.‘alle علةkökünden gelir.

Y-Uyg.*1. Suç, itham.ör. Hillet koymak (suçlamak). (YUS 156).*2. Kabahat.

Hosul: hūşūl حصول

Ar.ms.Elde etmek, kazanmak, edinmek.**hāşala** حصلفیلinden gelir.

Y-Uyg.da ise “ürün ve verim” anlamında bulunmaktadır. ör. Hosuli kem (verimsiz).(YUS 157) ör. Hosul bermek (ürün vermek, verimli olmak). Ama Arapçada ürünün karşılığı **محصول maḥsul**dür. Maḥsul kelimesi **Y-Uyg.**da vardır ve ürün demektir.

Huzur: **ḥuḍūr** حضور

Ar.ms. Yoldan gelmek, vakti gelmek, katılmak, birinin katında bulunmak, bir yerde hazır olmaktır. **ḥaḍāra** حَضَرَ kökündendir. Son iki anlam **Y-Uyg.**da bulunduğu gibi şu anlamda da kullanılır:

*Huzur, rahat, rahatlık, lezzet. ör. Huzur almak (ezzet almak), huzur kılmak (rahat etmek). (İL 1153)

Xadim: **ḥādim** خادم

Ar.sf. Hizmetçi, işçi, evde çalışan kadın.**ḥademe** خَدِمَ fiilinden gelir “hizmet etti, servis yaptı”. Bu anlamların yanında **Y-Uyg.**da farklı şekillerde de kullanılır.

*1. Faaliyet adamı, memur.ör. İlmîy xadim (bilim adamı), idare xadimleri (idare memurları). (İL 465)

Xali: **ḥālî** خالي

Ar.sf. Boş, kimsesi olmayan kişi, yalnız.**ḥalā** خَلَا fiilindedir. **Y-Uyg.**da Arapçadaki anlamların yanında aşağıdaki anlamları da kazanmıştır.

*1.Serbest *2.Özel. ör.Xali sözleşmek (özel konuşmak). (YUS 160)

Xalis: **ḥālîş** خالص

Ar.sf.Halis, duru, katışıksız, tamamlanmış iş. **ḥālaşa** خَالَصَ fiilinden gelir. Kelime halis anlamıyla **Y-Uyg.**da kullanılmakta olup ayrıca aşağıdaki farklı anlamda kullanılır.

*Tarafsız, objektif. ör.xalis adem (tarafsız kişi). (İL 468)

Xavatir: **ḥavātir** خواطر

Ar.is.Fail ve çokluktur, teklik hâli ise **ḥātîr** خَاطِر. İstek, amaç, gaye, fikir, düşünce ve hatırdır.**ḥaṭāra** حَاطَرَ kökünden gelir. Arapçadaki anlamları **Y-Uyg.**da yoktur. Sadece aşağıdaki anlamları vardır.

*Endişe, telaş. ör. Xavatir bolmak (endişelenmek). (YUS 163)

Xet: **ḥaṭ** خط

Ar.is. Çizgi, yol, hat, el yazısı, elle yazılan her şey, cephe. **ḥaṭṭa** حَطَّ fiilindedir. Sözcük yazı anlamıyla **Y-Uyg.**da bulunmaktadır.Ayrıca aşağıdaki anlamı kazanmıştır.

*Mektup, resmî yazı¹. ör.Xet salmak (mektup göndermek), xet sanduḡi (posta kutusu). (İL 472)

Xevp: **ḥavf** خوف

Ar.ms.Korku, panik, endişedir.**ḥāfa** خَاف fiilinden gelir.**Y-Uyg.**da bu anlamların yanında da aşağıdaki anlamda kullanılır.

*Tehlike.ör. Xevp salmak (tehlike göstermek), xevplik (tehlikeli). Tehlike kelimesinin Arapçadaki karşılığı **خطر , تهلكة tehlike- ḥaṭardır.** ḥavf kelimesi tehlike anlamında kullanılmaz. (YUS 16).

¹ Kelimenin bu anlamıyla Orta Asya’da yaygın bir şekilde kullanılır.

Xeyr: **heyр** خير

Ar.ms. İyilik, hayır, sağlık. **hāra** خَار fiilindedir. Bu anlamıyla **Y-Uyg.**da kullanılmaktadır, ayrıca başka anlamları da vardır.

*1. Sadaka.ör. Xeyr bermek (sadaka vermek). *2. Elveda, hoşça kal. ör. Xeyr, biz kettük . (Hoşça kal, biz gittik). (İL 478)

İxtiyar: **ihtiyār** إختيار

Ar. ms. Seçmek, tercih etmektir. **İhtār** إختيار kökündendir. **Y-Uyg.**da Arapçadaki anlamların yanında faydalanma veya hukuki tasarrufun sahipliği anlamları kazanmıştır.ör. Bu yerler şehir ixtiyaride, bolğan öyler. (Bu yerlerin şehrin tasarrufunda olan evlerdir .) (İL 1317)

İlfet: **ulfet** ألفة

Ar.ms. Samimiyet, dostluk, ülfet, muhabbet, uyum, birliktir. **alife** ألفة fiilinden gelir. **Y-Uyg.**da *dost ve arkadaş anlamında kullanılır. Arapçada ulfet, dost ya da arkadaş anlamına gelmez. (YUS 175)

İflas: **iflas** إفلاس

Ar.ms. İflas, ticarete batmış kişi, borcunu ödemeyen anlamına gelir. **fellese** فلسة fiilinden gelir. Arapçadaki anlamlar **Y-Uyg.**da yoktur. Ayrıca aşağıdaki anlamlarda kullanılır:

*1. Kirli, ör. İples neres (kirli şey). 2. Alçak, rezil. ör. İflas adem (alçak insan). (YUS 177)

İstidat: **isti'dād** استعداد

Ar.ms. Hazır olma, hazırlık yapma, istidat. **iste'edde** استعد fiilindedir. Arapçadaki anlamları yanında **Y-Uyg.**da "yetenek, marifet ve kabiliyet" anlamı kazanmıştır. ör. Yazguçilik istidati (yazıcılık yeteneği). Bu anlamın Arapçada karşılığı **mahāret** مهارة veya **barā'et** براعة kelimeleridir (İL 1328).

İşret: 'işret عشرة

Ar.is. Beraber yaşamak, kaynaşmak, karşılıklı muhabbet etmek ve iyi davranmaktır. **'āšara** عاشرة fiilinden gelir. Arapçadaki anlamları **Y-Uyg.**da yoktur ve aşağıdaki anlamları kazanmıştır:

*Eğlence, zevk, keyif, sefa ve lezzettir.ör. İşret kılmak (keyif almak, eğlenmek). (İL 1339)

Kesip: **kesb** كسب

Ar.ms. Kazanç, elde etme, kazanmak, yenme anlamındadır. **kesebe** كسب fiilinden gelir. Arapçadaki anlamları **Y-Uyg.**da yoktur. *1. Hüner, saha.ör. Edebiyat kespi (edebiyat sahası). 2. İş ve meslek.ör. Ata kespi (ata mesleği). (İL 882)

Kite: **kit'a** قطعة

Ar.is. Tane, parça, bölüm, birlik demektir. **kaṭa'a** قطع fiilinden gelir. Arapçadaki anlamları **Y-Uyg.**da yoktur ve sadece *kita, yeryüzündeki beş büyük kara parçasından her biri anlamında bulunmaktadır. ör. Yavrupa kıtesisi (Avrupa kıtası). Kitanın Arapçadaki karşılığı **qārra** قارة kelimesidir (YUS 238).

Libas: **libās** لباس

Ar.is. Elbise ve kıyafettir. **lebese** لبس fiilinden gelir. **Y-Uyg.**da Arapçadaki anlamların yanında da *askeri teçhizat anlamında kullanılmaktadır (YUS 256).

Luġet: luġat لغة

Ar. is.Dil, duyguları anlatmaya yarayan her türlü söz ve işaret anlamındadır.**Y-Uyg.**da Sözlük, lüğat anlamında kullanılır. ör. İzahlı lüğet (izahlı lüğat). (İL 993)

Macira: mācerā ما جرى

Ar.mā edatı ve **cerā** فجرى fiilinin birleşmesiyle türetilen sözcüktür. Vuku bulan ya da gerçekleşen anlamındadır. **Y-Uyg.**daki anlamıyla Arapçada kullanılmaz. Macera, serüven, vaka ve olaydır. ör. Uniğ uşşak macirasi (onun küçük macerası). (İL 1003).

Maqāl: maqāl مقال

Ar. ms.Makale, başyazı demektir. **qāla** قال kökünden gelir. **Y-Uyg.**da sadece atasözü, darbimesel anlamında kullanılır. ör. Makal kelimesinin Orta Asya Türklerinde atasözü anlamı da vardır. Ama Arapçada atasözü için **meāel** مثل ve **meāel ş‘abi** مثل شعبي terimleri kullanılır. (İL 1009).

Mecmue: mecmu‘a مجموعة

Ar.is.Grup, topluluk, cemaat, birliktir.**Ceme‘a** جمع fiilinden gelir. Arapçadaki anlamı **Y-Uyg.**da yoktur ve sadece dergi ve mecmua anlamında kullanılır.ör. Edebi mecmueler (edebî dergiler). (İL 1022) Bu kelime Osmanlıcada dergi anlamında kullanılırdı. ör. Mecmûa-i Muallim (Muallim Naci tarafından İstanbul’da haftalık olarak yayınlanmış bir dergi ismi).

Mepkure: mefkure مفكوره

Ar.Bu kalıp Arapçada yoktur ama kelime **fikr** فكر kökünden gelir.**mefkure** مفكوره kalıbı Osmanlıcave Çağataycada vardır. Arapçada **fikr** فکر fikir, düşüncedir.**Y-Uyg.**da ülkü, ideal ve mefkûre demektir. ör.Meripetlik mepkuresi (marifetli kişinin mefkûresi). (YUS 267).

Mertive: mertebe مرتبة

Ar.is.Rütbe, derece ve basamak demektir.**rettebe** رتبه fiilindedir. **Y-Uyg.**da Arapçadaki anlamların yanında defa ve kere anlamı da vardır. ör.Bir ikki mertive çağırıp (Bir iki kere çağırılmış). (İL 1025)

Meslek: meslek مسلك

Ar.is.Yol, tutulan yol, metot, tavır, yöntem manasındadır. **seleke** سلك fiilinden gelir. **Y-Uyg.**da metot, görüş anlamları mevcuttur. Ayrıca aşağıdaki anlamı kazanmıştır.

*Gaye, maksat, hedef. ör.Heğişki bir meslek (gerçek bir gaye). (İL 1031)

Musafir: musafir مسافر

Ar.İsmi faildir.Yolcu, sefer eden, yoldan gelen kişidir.**sāfara** سافر kökündendir. Kelime bu anlamlarıyla **Y-Uyg.**da kullanılmaktadır. Bunun yanında da aşağıdaki anlamlarda çok yaygın bir şekilde kullanılır.

*Miskin, fakir, yabancı ve konuk. ör. Musafir bolmak (misafir olmak, konuk olmak). (YUS 279).

Mudhiş: mudhiş مدهش

Ar.sf.Müthiş, ilginç, harika, şaşırtan, hayret uyandıran demektir.**edheşe** ادھش fiilinden gelir. Bu manalarıyla **Y-Uyg.**da kullanılmaktadır. Ayrıca *korkunç anlamı da kazanmıştır.ör. Muthiş boran (korkunç fırtına). (İL 1053).

Nicaset: necāset نجاسة

Ar.ms. Pislik, kir, kurnazlık anlamlarındadır. **necuse** نَجَسَ fiilinden gelir. **Y-Uyg.**da bu anlamların yanında aşağıdaki farklı anlamlarda da kullanılmaktadır.

*Leke, çamur. (YUS 287)

Neşe: neşve نشوة

Ar.ms. Sevinç, hafif sarhoşluk, keyif, neşe, zevktir. **neşi** نَشِيَ kökünden gelir. **Y-Uyg.**da *Haşış, esrar anlamında kullanılır. Ayrıca bu anlam için Arapçada **haşış** حَشِيش veya **muhadir** مَخْدِير kelimeleri vardır. (İL 1106)

Nezir: nezir نذير

Ar.ms. Uyarıcı, ikaz eden, haber verici, elçi, adak, Allah'a adanan. **nezere** نَذَرَ fiilindedir. **Y-Uyg.**da adak ve *ölü gömüldükten sonra verilen yemek anlamındadır. ör. Nezir bermek (ölü gömüldükten sonra yemek vermek). (İL 1105)

Pahişe: fāhise فاحشة

Ar.sf. İğrenç, zina, günah, tiksindirici eylem veya söz anlamındadır. **Y-Uyg.**da zina ve fahişe, hayat kadını anlamında kullanılır. ör. Pahişe hotunlar (fahişe kadınlar). Fahişe, Arapçada hayat kadını anlamına gelmez. (İL 196).

Parağat: farāgat فراغة

Ar. ms. Boşaltma, dökme, boş olma, hakkından vazgeçme, el çekmedir. **feruğa** فَرُغ kökünden gelir. **Y-Uyg.**da istirahat, sükûnet, rahatlık ve kadın ismi olarak kullanılır. ör. Pemsizniñ parasiti yoq, ğemsizniñ parağeti yoq (). (İL 182).

Pelek: felek فلك

Ar.is. Yörünge, gök cismi, yıldızdır. **Y-Uyg.**da Arapçadaki anlamları yanında baht, talih, şans anlamı kazanmıştır. ör. Pelek yandı. (Talih döndü.) (YUS 321)

Pete: fātiha فاتحة

Ar.is. Kuranın ilk suresi, bir işin başlangıcı demektir. **feteha** فَتَح fiilinden gelir. Kelime **Y-Uyg.**da Kur'an'ın ilk suresi anlamıyla kullanılır veda anlamı da kazanmıştır.ör. Peter bermek (dua okumak). Fatiha, Arapçada dua anlamına gelmez, dua için **du'a** دُعَاء kelimesi kullanılır. (İL 199).

Peyl: fi'il فِعْل

Ar.ms. Fiil, eylem, iş, davranış manasındadır. **fe'ele** فَعَلَ kökünden gelir. **Y-Uyg.**da *Huy, karakter, mizaç anlamındadır. ör. Peyli yaman at (kötü huylu at). Kicikpeyl jigit (alçak gönüllü genç). (YUS 321)

Peyz: feyż فَيْض

Ar.ms. Verimlilik, fazlalık, bolluk, taşmaktır. **fāza** فَاضَ fiilinden gelir. **Y-Uyg.**da farklı anlamlar kazanmıştır.*Özellik, keyif, rahatlık, huzur. ör. Peyzim yoq (keyfim yok). (YUS 321)

Rena: renā رَنَّا

Ar.ms. Güzel, sevimli, özlem, bir kişiye çok iyi bakmak, dikkatlice dinlemek, özel kadın adı demektir. **Y-Uyg.**da güzel, sevimli ve kadın ismi anlamlarıyla kullanılır, ayrıca aşağıdaki farklı anlamı da kazanmıştır.

*Gül adı.ör. Rena gül (rena gülü). (İL 559)

Rekabet: rekābet رقابة

Ar.ms.Denetim, gözetleme, sansür anlamına gelir.**raḳaba** رَبَّاءِ fiilinden gelir. **Y-Uyg.**da yarışma, yarış, rekabet. ör. Rekabet kılmak (rekabet etmek). Arapçadaki anlamları **Y-Uyg.**da yoktur. (YUS 333)

Resim: resm رسم

Ar.ms.Çizmek, resim çizme sanatı, resim, bazı eşyadan ve işlerden alınan vergi. **reseme** رَسَمَ kökünden gelir. **Y-Uyg.**da resim ve fotoğraf anlamı var, ayrıca örf, âdet ve gelenek anlamında da kullanılır. ör. Bu bizge resim bolup ḳaldi. (Bu bize gelenek olmuştur.) (İL 557)

Sapa: ṣafā' صفاء

Ar.ms.Duru, temiz, berrak, temiz olmak, duru ve saf olmak anlamındadır.**ṣafā** صَفَا fiilinden gelir. **Y-Uyg.**da Arapçadaki anlamların yanında farklı anlamlarda kullanılır: *1.Zevk, lezzet, huzur. ör. Sapa bardur. (Huzur vardır.) *2. Vasıf, nitelik, kalite. ör.Sapasi yoḳ mal (kalitesiz mal). (İL 593)

Seḡir: ṣaḡir صغیر

Ar.sf. Küçük, ufaklık, ufak, çocuk anlamındadır.Bu kelime **Y-Uyg.**da küçük çocuk anlamıyla birlikte küçük yaştaki yetim veya öksüz anlamında da kullanılmaktadır.ör. Seḡirler heḳḳi (yetimlerin hakkı). Bu kelimenin seḡire şekli de var ve aynı anlamdadır. (İL 620)

Sehra: ṣaḡrā' صحراء

Ar. is.Çöl, bozkır, step. Kelime bu anlamlarıyla **Y-Uyg.**da bulunup ayrıca aşağıdaki anlamı da kazanmıştır.

*Köy, tarım bölgesi.ör. sehra adimi (köylü, köy adamı). (İL 625)

Sinip: ṣinf صنف

Ar. is. Çeşit, grup, kategori, kesim, nevi, tür. **ṣannafa** صَنَّف fiilindedir. Arapçadaki anlamlarıyla **Y-Uyg.**da kullanılır. Ayrıca *öğrencilerin yıllık öğrenimine göre ayrıldıkları bölümlerden her birisi, derslik. ör. Siniptin ḳalmaḳ (sınıfta kalmak, sınıfı geçmemek), azade sinip (temiz sınıf). (İL 676)

Tacavuz: tecāvuz تجاوز

Ar.ms.Öne geçmek, affetmek, göz yummak, aşmaktır. **tecāveze** تَجَاوَز fiilindedir. Kelime **Y-Uyg.**da aşmak, öne geçmek manalarıyla birlikte aşağıdaki manaları da kazanmıştır:

*1. Saldırı.ör. Tacavuz kılmak (saldırmak). *2. Başkasının hakkına el uzatma. ör.Bir-birge tacavuz ḳılmaslık (birbirine tecavüz etmemek). (İL 250).

Teklip: teklif تكليف

Ar.ms. Üzerine gerekli kılmak, zor bir iş yüklemek, vekil kılmak, mâl olmak, içten olmayan resmî davranış. **kellefe** كَلَّف kökünden gelir. **Y-Uyg.**daArapçadaki anlamları yanında *öneri, önerme anlamında kullanılır. ör. Teklip bermek (teklif etmek, önermek). (İL 286)

Telḳin: telḳin تلقين

Ar.ms. Öğretme, kulaḳına koyma, nasihat etme, ölü gömüldükten sonra mezar başında imamın söylediḳi dinî sözler. **laḳḳane** لَقِّن kökünden gelir. **Y-Uyg.**da Arapçadaki anlamlar vardır ve *âşıkların okuduḳu manzum şiirlere de telḳin denir. ör. Telḳin oḳumaḳ (manzum şiir okumak). (İL 290).

Teserrup: taşarruf تصرف

Ar.ms. İsteddiği gibi davranma, aklına göre hareket etme. **taşarrafa** تصرّف fiilinden gelir. **Y-Uyg.**da farklı anlamda kullanılır. *Faydalanma, işletme demektir. ör. Teserrup kılmak (faydalanmak, iyi bir şekilde işletmek). (İL 280)

Temsil: temâil تمثيل

Ar. ms.Temsil etmek, bir eseri sahnede oynamak, bir kimse veya bir topluluğun adına davranmak, benzeştirmektir. **meââle** مَثَل kökünden gelir. **Y-Uyg.**da Arapçadaki anlamlarıyla beraber atasözü anlamında vardır. Bu anlam Arapçada yoktur. (İL 292)

Teneppus: teneffüs تنفس

Ar.ms.Solumak, teneffüs etmek, nefes alıp vermektir.**teneffese** تنفس fiilinden gelir. **Y-Uyg.**da sadece teneffüs, dinlenmek için verilen ara anlamlarında kullanılır. ör. Oğuçiler teneppuske çıkip ketti. (Öğrenciler teneffüse çıktı.) (İL 293)

Sonuç

Bu çalışmanın hedefi Arapçadan Yeni Uygur Türkçesine geçen ve anlam değişmelerine uğrayan kelimeleri tespit etmektir. İncelemenin sonucunagöre anlam değişmelerine uğrayan kelimeleri üç bölüme ayırabiliriz:

1.Anlam daralması:ör.**Mecmue:** Ar. Grup, topluluk, cemaat, birlik.Y-Uyg.dadergi, mecmuadır. ör.**Ceryan:** Ar. Bir yöne doğru akma, akış, akıntı, hızlı hareket, koşmak, olmak, gerçekleşmek, tavidir. Y-Uyg.da ise sadece zaman akışı, süreç için kullanılır.

2.Anlam genişlemesi:ör.**Bisat:** Ar. Yere serilen halı, yolluk ve yaygı gibi eşyalar için kullanılır. Y- Uyg.da evdeki döşeme ve bütün ev eşyası. Mecaz olarak insanın varlığı ve serveti anlamındadır.

3.Başka Anlama geçmesi:ör. **İpläs:**Ar.İflas, ticarete batmış kişi, borcunu ödemeyen anlamına gelir. Y-Uyg.da kirli, alçak, rezil anlamına geçmiştir.

Sonuç olarak bu tür çalışmalar Türk dilindeki alıntıların daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olacak,Arapça-Türkçe arasındaki kelime alışverişi konusunda anlam değişmesiyle ilgili boşluğun bir kısmını dolduracaktır.

Kısaltmalar

Ar. Arapça.

İL Uyğur Tilining İzahlık Luğiti.

is. İsim

ms Mastar

ör. Örnek

sf. Sıfat

YUS Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü

Y-Uyg. Yeni Uygur Türkçesi

Kaynakça

- ABDURAHMAN, Hemidull (2001), *Uygur Tilige Çettin Kirgen Sözlerniñ İzahlıq Luğeti*, Çin: Sincan Halk Yay.
- BADİ, El-Feyruz (2005), *Ķamusu'l Muhiţ*, ed. Muhammad Naim İRKSUSİ, Beyrut: Risale Yay.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1974), *Türk Dili Tarihi II*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1998), *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yay.
- İBNİ MANZUR (2010), *Lisānu'L 'Arab*, Suudi Arabistan, Daru'l Nur Yay.
- İŞLER, Emrullah (1997), *Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- MESUD, Cubrān (1992), *er-Raid*, Beyrut: Daru'l İlm Lilmelayin Yay.
- MUÇALI, Serdar, *Arapça – Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yay.
- NECİP Emir, Necipoviç (2008), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, çev. İlkel KURBAN, Ankara: TDK Yay.
- OMAR, Ahmad Muhtar, *el-Luğatu'l 'Arabiyyatu'l Mu'aşira*, Kahire: Alemu'l Kitab Yay.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (1994), *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Türkçe Sözlük* (2005), Ankara: TDK Yay.
- Uygur Tilining İzahlıq Luğiti*, ed. Eli Ekber, Çin: Sincan Halk Yay.
- WEHR Hans (1980), *A Dictionary of Modern Written Arabic – English*, Beyrut: Librairie du Liban.
- YAZICI Habibe (1999), *Yeni Uygurca Türkçesinde Arapça ve Farsça Unsurlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.